

میراث اسلامی از نگاه اندیشمندان غربی

محمد زیدان / محمدرضا عشوری مقدم

رسالت ش ۵۷۲۱، ۸۴/۸/۱۷

چکیده: نویسنده در نوشتار حاضر، با استناد به گفتار برخی از اندیشمندان و پژوهشگران در زمینه شرق‌شناسی، در صدد ارائه عظمت میراث گسترده اسلام در دوره شکوفایی آن، و بهره‌جویی‌های فراوان جهان غرب از این میراث می‌باشد. اما روند و چارچوب چنین نگرشی نه قابل اعتماد است و نه قابل مطرح کردن، بلکه پژوهش‌های عینی و موردی مجزایی در پیکره این میراث صورت پذیرد که نکاتی در نقد نوشتار مزبور در این مورد اشاره خواهد بود.

بحث درباره تمدن اسلامی از مباحثی بوده است که، غربیان همواره به بررسی درباره آن اشاره کرده‌اند. جرجی زیدان (اندیشمند مسیحی)، در عین تعصب زیادی که نسبت به مسیحیت داشتند، اعتراف می‌کند که تشویق اسلام به علم عاملی مؤثر در شکوفایی تمدن مسلمانان بوده است. میراثی که مسلمانان از خود بر جای نهاده‌اند همواره باعث شگفتی و تحسین متفکران غربی بوده است. بدون شک نمی‌توان از تأثیری که مسلمانان و تمدن آنها بر غرب و اندیشه آن داشته است، به راحتی گذشت. در این مجال سعی شده است، گوشه‌هایی از اعترافات و توصیفات اندیشمندان غربی درباره میراث و تمدن مسلمانان ذکر شود. گوستاولویون می‌گوید: هنگامی که کارهای مسلمانان و دستاوردهای آنها را بررسی می‌کنیم؛ درمی‌یابیم، هیچ ملتی، توانایی آن را ندارد که، کارها و امور خود را در مدتی کوتاه و در عین

حال به طور کامل انجام دهد. هنگامی که دستاوردها و فنون مسلمانان را مورد بررسی و امتحان قرار دهیم آنها را دارای اصالت و شرافتی می‌یابیم که در سابق هیچ‌گاه از آن بهره‌ای نداشتند.

گفته: هنگامی که [در قبل از اسلام] عرب در عین خوشی و نعمت در چراگاه‌ها و بیابان‌ها مشغول بیابان‌گردی بود، همواره چهار نعمت و وسیله بوده، که آنها را بزرگ و صاحب فضل و ارزش جلوه می‌داد. اولین نعمت عمامه، که زیباتر از همه تاج‌ها بود. دوم، چادر و خیمه، که همواره آن را از جایی به جای دیگر منتقل می‌کردند. سوم، شمشیری تیز و برنده که آنها را در برابر خطرات و دشمنانشان در شهرها و قلعه‌های بزرگ، همانند پایگاهی محکم و تیری که در قلب دشمن فرو می‌رود محافظت می‌کرد و چهارم شعر و قصیده که مفید و برانگیزاننده و تصفیه‌کننده احساساتشان بود. ولی با ظهور اسلام در زمینه علم و دانش، از همه مردمان زمان پیشی گرفتند. آرنولد تواین بی: ابن خلدون در مقدمه‌ای که در ابتدای کتاب خود، در مورد تاریخ عمومی جهان نوشته، فلسفه تاریخ را به گونه‌ای عالی مورد فهم و تنظیم و نگارش قرار داده است؛ که بدون شک بزرگ‌ترین کار از نوع خود بوده، که هر اندیشه‌ای و هر عقلی در هر مکان و زمانی به جای گذاشته است. کاجوری: هنگامی که دستاوردهای مسلمانان در علم جبر را مورد بررسی و نظر قرار می‌دهیم؛ ماکس مایوهوف: شکوه و عظمت اکتشافات و اختراعات مسلمانان در علم چشم پزشکی برای ما کاملاً آشکار و واضح است.

کارادوفو: میراثی که یونان باستان از خود به جای نهاد، مورد عنایت و تحسین اروپا و مردم قرار نگرفت، اما هنگامی که مسلمانان آن را مورد تصفیه، تنظیم و طبقه‌بندی و شرح قرار دادند مورد تحسین و توجه قرار گرفت و روز به روز پیشرفت کرده تا اینکه آن را امروز و در عصر جدید، به جامعه بشری تسلیم کردند. دو هو: «مسلمانان همواره توانایی آن را داشتند، که باعث شگفتی و تعجب دیگران باشند، چرا که در جریانات فکری و علمی، نقشی سازنده و مهم داشتند. آنها در میان ملت‌های ساکن بین رود فرات و رود وادی الکبیر و همچنین قسمت جنوبی اروپا و مرکز و شمال آفریقا، دارای فعالیت و پیشرفتی بی‌نظیر بودند که این نشاط و فعالیت، نشان دهنده نقش ممتاز آنها در تاریخ جهان است.

سیدیو: نمره اندیشه‌ها و افکار عرب و مسلمین گواهی می‌دهد که، آنها استادان و معلم اروپا در تمام شاخه‌ها و شئون دارای علم معرفت بوده‌اند. نوییر: رساله (الجدری والحصبه) اثر رازی، بدون شک مایه زینت و افتخار علم پزشکی عرب است، که البته همواره در معرض خطر و نابودی قرار داشته است. این رساله در تاریخ علم بیماری‌ها به وجود آمده، تا آن زمان

بازتاب اندیشه ۶۸

۲۸

میراث اسلامی
از نگاه
اندیشمندان
غربی

اولین رساله‌ای که درباره آبله نگاشته شده، همین رساله بوده است. به راستی که رازی، به دور از اعتقادات وهمی و خیالی برگرفته شده از آموزه‌های بقراط، پژوهشگر و متخصصی دقیق و بازنگر در پزشکی می‌باشد. نالیز: در اواخر قرن سوم هجری، اوایل قرن چهاردهم میلادی، مسلمانان به علم قواعد و قوانین قسمتی از هندسه به نام مخروط‌ها دست یافتند. از این رو امروزه فهمیده‌اند که، این علم در حل مسائل مهم «هندسه فضایی» در نسخه خطی موجود، از زیج احمد بن عبدالله مشهور به «جش الحاسب» محافظت شده در کتابخانه برلین به کار برده شده است و این اثر یکی از بهترین کتب از نوع خود در علم هندسه است.

جورج سارتن: آشنایی با رشد علوم و پیشرفت و آبادانی و عمران در قرون وسطا بدون توجه و بازگشت به آموزه‌ها و کتاب‌های علمی و صریح اسلامی ممکن نیست. و همچنین می‌گوید: بزرگ‌ترین دستاوردهای مسلمانان در ریاضیات و نجوم در دو مورد واضح است: علم حساب جدید و علم مثلثات جدید.

دکتر ادوارد جرجی: مسلمانان در تمام مباحث و علومشان به طوری استقرار و محکم اشراف و علم داشتند و این یکی از بهترین ضروریات در دست‌یابی اکتشافات و ابتکارات جدید علمی است. آنها توانایی بسیاری در تألیف و تضعیف کتب و طبقه‌بندی و تنظیم علوم داشتند و همه اینها را به لطف مهارتشان در تنظیم و طبقه‌بندی توانسته‌اند حفظ نمایند. در طول مدت زیادی شرح و تعلیم علوم و کتب مختلف به آنها اختصاص یافته بود و در واقع آن را حق مشروع و مختص به خود می‌دانستند و هنگامی که دچار اضطراب و مشکل می‌شدند؛ تازمانی که با دقت و باریک‌بینی صریح و با برهان قاطع و روش و دلایل استوار، مشکلات موجود در کتب و مسائل عملیشان را حل نمی‌کردند، راحتی و آسایش را به خود راه نمی‌دادند. با این‌که کتاب‌هایشان به قاعده و ترتیب کتاب‌های مقرر شده در مدارس دانشگاه‌های امروزی نبود، اما همواره واضح بوده که پایانش، نشان‌دهنده یک پایان عمیق به سوی حقیقت نهایی بوده است. کتاب‌هایشان دارای بحث‌ها و اندیشه‌هایی نافذ و برتر بود که، به نتایجی به دور از هر گونه قید و بند و رها از محدودیات جهان ماده و وهم و خیال منتهی می‌شد. مباحثشان از حد و قیود عالم محسوسات می‌گذشت و در جهان ارزش‌های والا و متعالی سیر می‌کرد. و اینجاست که جنبه‌ای از جنبه‌های عقاید و آداب مسلمانان مورد کتمان و فراموشی قرار گرفت، که اندیشمندان و پژوهشگران تا به امروز توجهی به آن نکرده‌اند... به زودی تاجی از افتخار جاویدان بر پیشانی‌شان آراسته خواهد شد.

● اشاره

۱. «بررسی و بازخوانی دوره شکوفایی اسلامی علوم»، مسئله‌ای است بسیار اساسی و مهم، که بیان و به تصویر کشیدن آن، با نقل چند گفتار از غربیان مقدور و میسر نمی‌گردد.

۲. مسئله مهم دیگر که از اهمیت فراوانی برخوردار است، کلی‌گویی‌ها و مبهم‌کردن این مسئله (اهمیت و تأثیر میراث اسلامی به غرب) از سوی غربی‌ها می‌باشد. این‌که میراث اسلامی شگفت‌انگیز و موجب تحسین است، زمانی مشخص می‌شود که، موارد اعجاب و تحسین مشخص شود؛ مثلاً در مورد حرکت زمین به دور خورشید و بیضویت مدارات سیاره‌ای منظومه شمسی، نظریه کاربردی، راهبردی و ریاضی از سوی عبدالجلیل سجزی در قرن چهارم هجری قمری (قرن ۱۱ میلادی) به گونه‌ای زیبا، ساده و مبنایی مطرح شده است که، نه تنها در حد تئوریک؛ بلکه کاملاً کاربردی و تجربی اسطرلابی بیضوی طراحی و ساخت، که بر مبنای ساختار منظومه شمسی کار می‌کرد.^۱ در پی این نوآوری و شکوفایی، در اوج‌گیری به افق‌های والای آسمان‌ها، مکتب مراغه و بزرگ‌ترین نمود تئوری-نظری (ریاضی) و عملی-تجربی آن یعنی ابن شاطر دمشقی (قرن ۸ هجری و قرن چهارده میلادی) ملاحظه می‌شود که؛ غربی‌هایی نظیر کپلر، براهه و کوپرنیک، مستقیماً از آنها استفاده کرده^۲ و به صورت مودیانه و مرموزی، نظریات آنها را به اسم خود، مطرح کرده‌اند به طوری که برخی از آثار خطی مکتب مراغه در مسقط الرأس کوپرنیک (در حفاری‌های جدید) پیدا شده است.^۳ برای به تصویر کشیدن اوج عظمت میراث اسلامی و نیز غارت آن توسط غربی‌ها (درباره نوآوری علوم)، و بررسی جزئی چنین وقایع تاریخی لازم است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. ایوریحان بیرونی، استيعاب الوجود الممکنة لصنعة الاسطرلاب، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۸۰، ص ۱۲۸، و نیز: رحیم قربانی، وامداری غرب به اسلام در علم نجوم، مجله معرفت، شماره ۹۴، (هفتم از سال چهاردهم)، مهرماه، ۱۳۸۴، ص ۷۴ و ۷۷
۲. قدری طوفان، نشاط العرب العلمی فی مائة سنة، بیروت، ۱۹۶۳، ص ۲۳۶ و نیز: دائرة المعارف فلسفی رو یتلیج (انگلیسی) science in Islamic philosophy
۳. علی عبدالله دفاع، اثر علماء العرب و المسلمین فی تطویر علم الفلک، بیروت، ۱۴۰۱ ق، و نیز: کنندی و عماد غانم ابن الشاطر، حلب (سوریه) ۱۴۰۴ ق

بازتاب اندیشه ۶۸
۳۰
میراث اسلامی
از نگاه
اندیشمندان
غربی